

Tomasz Grzegorz Grosse

Prof. dr hab.

Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych

Uniwersytet Warszawski

dyscyplina naukowa: stosunki międzynarodowe

Opinia na temat rozprawy doktorskiej Jacka Bartosiaka pt. „Sytuacja geostrategiczna Stanów Zjednoczonych i Chin na Zachodnim Pacyfiku i w Eurazji a amerykańska koncepcja wojny powietrzno-morskiej”, Polska Akademia Nauk, Instytut Studiów Politycznych, Warszawa 2016.

Zgodnie z art. 13. ust. 1 ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki¹ rozprawa doktorska powinna być oceniana w trzech głównych aspektach:

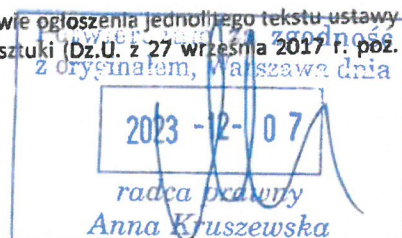
- a) czy stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego,
- b) czy Autor wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną w danej dyscyplinie naukowej,
- c) czy ma On umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Na wszystkie trzy pytania dotyczące rozprawy doktorskiej i jej Autora moja odpowiedź jest pozytywna. Uważam, że praca Jacka Bartosiaka spełnia najważniejsze ustawowe kryteria niezbędne dla przyznania tytułu naukowego doktora.

Uzasadnienie

1. Autor stawia dwa klarowne cele badawcze. Pierwszym „celem jest próba opisanie rozpoczynającego się okresu rywalizacji mocarstw na Zachodnim Pacyfiku i w Eurazji oraz zarazem wytłumaczenia jej przyczyn i przejawów, wskazania stałych

¹ Obwieszczenie Marszałka Sejmu RP z dnia 15 września 2017 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. z 27 września 2017 r. poz. 1789).

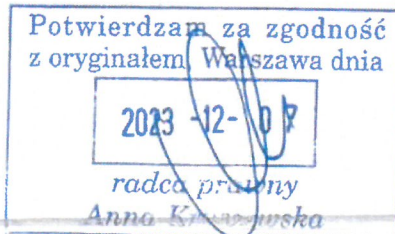

odwiecznych prawidłowości oraz zmiennych bieżących uwarunkowań, wynikających z prawideł klasycznie rozumianych geopolityki i geostrategii” (Wstęp, str. 9). Drugim celem jest „przybliżenie wymiaru wojskowego rywalizacji, czyli nowoczesnej sztuki wojennej wraz z hipotetycznym przebiegiem ewentualnej przyszłej wojny. W tym celu opisana została bardzo szczegółowo w pracy opracowywana w Pentagonie po 2010 r. koncepcja wojny powietrzno-morskiej z jej najważniejszymi elementami składowymi” (str. 9).

2. Uważam, że tak postawione cele badawcze są oryginalne – zwłaszcza na gruncie nauki polskiej i w szczególności kilka lat temu, w okresie przeprowadzania procedury doktorskiej. Z tych celów wyłania się również interesujący i oryginalny problem badawczy, mianowicie spór pomiędzy największymi mocarstwami – USA i ChRL – nie tylko na Zachodnim Pacyfiku i w Eurazji, ale również o przywództwo międzynarodowe w skali regionalnej i globalnej, a także o zmianę ładu międzynarodowego - bazującego dotąd na potęgę ekonomicznej, politycznej i wojskowej USA, a także na instytucjach ładu międzynarodowego powołanych do życia po zakończeniu II wojnie światowej w dużej mierze z inicjatywy Waszyngtonu i jego sojuszników.

Innymi słowy problem badawczy dotyka rywalizacji mającej zasadnicze i przełomowe znaczenie dla przyszłości ładu międzynarodowego, w ramach której USA stara się bronić korzystnego dla siebie status quo, zaś Chiny dążą do zmiany tego porządku z korzyścią dla siebie i własnych ambicji regionalnych i globalnych. O takim podejściu do problemu badawczego świadczą przede wszystkim tezy zawarte we wstępie do całej rozprawy. Ponadto, problem naukowy ma bezpośrednie odniesienie teoretyczne - przede wszystkim do koncepcji geopolitycznych, a także realistycznej szkoły w stosunkach międzynarodowych. Autor zręcznie posługuje się w rozprawie tymi teoriami i je twórczo rozwija. W rozprawie Autor bardzo metodycznie i konsekwentnie realizuje opisane powyżej cele badawcze.

Pewnym uszczegółowieniem problemu badawczego jest „przybliżenie wymiaru wojskowego rywalizacji, czyli nowoczesnej sztuki wojennej wraz z hipotetycznym przebiegiem ewentualnej przyszłej wojny” (str. 9). Autor skupia się na omówieniu koncepcji wojny powietrzno-morskiej, zadając przede wszystkim pytanie o to, czy może ona skutecznie utrzymać przewagę USA na Zachodnim Pacyfiku i Oceanie

Indyjskim, a tym samym powstrzymać realizację ambicji regionalnych i globalnych Pekinu (m.in. w rozdziale III i VI). Jednocześnie to szczegółowe zagadnienie o specyfice wojskowej jest za każdym razem konfrontowane z szerszą perspektywą geostrategiczną, obejmującą głównie strukturalne relacje między obu mocarstwami, różnorodne czynniki i uwarunkowania ich potęgi, w tym zwłaszcza podejmowaną strategię (lub geostrategię, jak to jest ujmowane w rozprawie) – zarówno po stronie USA, jak i ChRL. W tym kontekście szczególnie wartościowa i oryginalna jest analiza scenariuszy strategicznych, jakie stoją przed USA w rywalizacji z Chinami (rozdział IX) oraz wyborów strategicznych ChRL w rywalizacji z Amerykanami (ten sam rozdział). Autor analizuje również możliwości wybuchu wojny między obu mocarstwami (np. w rozdziale X).

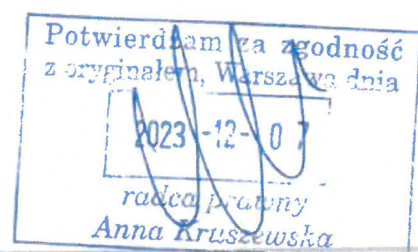
Przyjęte cele badawcze zostały bardzo metodycznie i szczegółowo zrealizowane w rozprawie, a następnie zostały także omówione w jej zakończeniu. W ten sposób Autor w sposób oryginalny rozwiązał problem naukowy. Warto podkreślić, że pomimo upływu lat od napisania rozprawy główne cele badawcze są nadal aktualne i ciekawe dla czytelnika, a nawet zyskują coraz bardziej na aktualności i wadze.

3. Podstawową hipotezą rozprawy („tezę wyjściową”, str. 12) „jest przekonanie, iż w świetle szybko rosnącego – w amerykańskich oczach – „chińskiego wyzwania”, w tym przede wszystkim na morzach i oceanach, tytułowa koncepcja wojny powietrzno-morskiej jest próbą USA utrzymania dominacji na Zachodnim Pacyfiku i w morzach przybrzeżnych Eurazji”.

Autor prezentuje również inne tezy we wstępie do rozprawy, choć mankamentem metodologicznym jest to, że nie wyodrębnia ich w sposób wyraźny i usystematyzowany, podobnie jak „tezę wyjściową”. Pragnę zauważyć, że w kryteriach ustawowych nie ma takiego obowiązku. Wówczas „wyłuskanie” takich hipotez jest po prostu trudniejsze dla Recenzenta.

Z lektury wstępu wynikają następujące kolejne hipotezy badawcze:

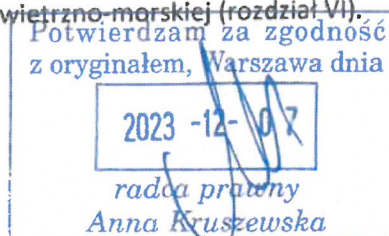
- „obserwujemy zmierzch Stanów Zjednoczonych jako jedynego światowego supermocarstwa” (str. 10) – jednocześnie „rośnie potęga gospodarcza Chin” oraz „potęga wojskowa Chin w regionie” (str. 15);

- „rosnąca rywalizacja na osi USA–Chiny o nowy ład międzynarodowy wydaje się mieć potencjał wielkiej rywalizacji w XXI wieku” (str. 13);
- istnieje możliwość wybuchu „wojny o dominację” między obu mocarstwami (str. 14);
- Pekin dąży do uchwycenia „kontroli nad strategicznymi i najważniejszymi na świecie morskimi liniami komunikacyjnymi na Morzu Wschodniochińskim oraz Południowochińskim, rozszerzaniu wpływów polityczno-ekonomiczno-wojskowych w pierwszym i drugim łańcuchu wysp na Zachodnim Pacyfiku, rozpoczęcia ekspansji lądowej w ramach Inicjatywy Nowego Jedwabnego Szlaku przez masy lądowe Eurazji w kierunku Europy nie tylko z pominięciem tradycyjnych morskich szlaków komunikacyjnych kontrolowanych przez potęgę morską USA, ale wręcz z otwartym wyzwaniem wobec dotychczasowego amerykańskiego (po 1945 r.) prymatu na morzach i oceanach w postaci drugiego Jedwabnego Szlaku, tym razem morskiego” (str. 10-11).

Wszystkie stawiane we wstępie twierdzenia i hipotezy zostały poprawnie metodologicznie zweryfikowane w treści rozprawy doktorskiej. Zostały również omówione w zakończeniu tej rozprawy.

4. Główne pytania rozprawy nie zostały wprost przedstawione przez Autora we wstępie, co należy uznać za błąd metodologiczny, który jednak nie dyskwalifikuje pracy pod względem formalnym i merytorycznym. Z treści wstępu można wywnioskować, że pytania dotyczą przede wszystkim prawdopodobnej strategii USA i Chin wobec omawianej rywalizacji, a także możliwości eskalacji konfliktu do poziomu pełnoskalowej wojny. Autor zadaje również pytanie dotyczące czynników zwiększających możliwość konfrontacji zbrojnej. Odpowiedzi na wspomniane pytania badawcze zostały przedstawione w rozprawie, jak również w jej zakończeniu.
5. Zaletą rozprawy jest jej konstrukcja, a więc podział na kolejne rozdziały. Jest ona zgodna z tytułem pracy i koncepcją badawczą. Ciekawy zwłaszcza jest zabieg metodologiczny, aby najpierw przedstawić amerykańską koncepcję wojny powietrzno-morskiej (rozdział III), następnie opis uwarunkowań geostrategicznych na Zachodnim Pacyfiku (rozdział IV) i Oceanie Indyjskim (rozdział V), a dopiero później przedstawić krytykę wobec koncepcji wojny powietrzno-morskiej (rozdział VI).

Pragnę zwrócić w tym miejscu uwagę na ostatni rozdział XI rozprawy, który jest pod względem metodologicznym znakomitą zwieńczeniem całej pracy. Weryfikuje bowiem zadawane pytania, stawiane hipotezy, wreszcie wnioski wypływające z całej wcześniejszej analizy rywalizacji chińsko-amerykańskiej – z przykładami historycznymi. Autor stara się w ten sposób odpowiedzieć na podstawowe pytania badawcze, przede wszystkim dotyczące czynników zwiększających prawdopodobieństwo wojny. W szczególności ciekawym zwieńczeniem całej rozprawy jest omówienie dylematu bezpieczeństwa, określanego w literaturze jako „pułapka Tukidydesa”, a następnie przeniesienie tego modelu na relacje Chin – USA. Wśród konkluzji tej części pracy zwraca uwagę kwestia roli strategii (geostrategii) obu mocarstw, która była wnikliwie omawiana na kartach rozprawy.

6. Autor – jak sam napisał – posługuje się w pracy „metodą neorealisticzną” (str. 14). Ma to przede wszystkim odniesienie do podstaw teoretycznych rozprawy, ale również pewne konsekwencje metodologiczne. Autor bada strukturę systemu międzynarodowego w bardzo konkretnym aspekcie, czyli relacji potęgi między USA i Chinami w układzie regionalnym i globalnym. Z metodą neorealisticzną, czyli operacjonalizacją założeń tej teorii w praktyce badawczej wiąże się także badanie ofensywnych i defensywnych zdolności wojskowych obu mocarstw. Innym założeniem neorealizmu jest niepewność intencji innych państw, co przede wszystkim może prowadzić do błędów skutkujących wpadnięciem w spiralę konfliktu zbrojnego lub „pułapkę Tukidydesa”. Neorealizm przykłada wagę do wielkiej strategii w stosunkach międzynarodowych. Dlatego istotnym elementem metodologii przeprowadzonego badania jest próba zrekonstruowania strategii obu rywalizujących mocarstw, w tym również głównych wyborów (scenariuszy) geostrategicznych, a następnie operacjonalizacja strategii amerykańskiej, a więc analiza koncepcji wojny powietrzno-morskiej oraz ocena możliwości wybuchu konfliktu zbrojnego na Pacyfiku lub Oceanie Indyjskim.

Metodologią badania jest również ilustrowanie omawianych pojęć lub zjawisk na konkretnych przykładach – zarówno historycznych, jak również zaczerpniętych z analizowanego materiału bieżących relacji chińsko-amerykańskich. W ten sposób

Pracę uważam za znacznie bardziej czytelną, a tezy lepiej argumentowane.

Potwierdzam za zgodność z oryginałem, Warszawa dnia

2023-12-07

radca prawny
Anna Kruszevska

Potwierdzam za zgodność z oryginałem, Warszawa dnia

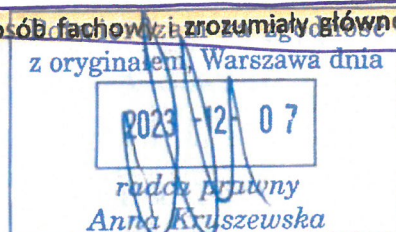
2023-12-07

Kolejnym ciekawym i trafnym pomysłem metodologicznym jest porównanie „starego” ładu amerykańskiego zbudowanego po II wojnie światowej z kształtującym się „nowym” ładem poprzez zestawienie „starej” geostrategii USA z nową, uwzględniającą potrzebę odpowiedzi na wyzwanie ChRL (w rozdziale II i IX).

Ponadto, ważnym elementem metodologii przyjętej w rozprawie jest analiza dostępnych dokumentów źródłowych, literatury przedmiotu, w tym teoretycznej dotyczącej geopolityki i stosunków międzynarodowych. Autor korzystał w swojej pracy także z wywiadów z ekspertami, analitykami i urzędnikami - głównie amerykańskimi. Warto podkreślić znajomość bardzo rozległej literatury przedmiotu, bardzo aktualnej na czas pisania rozprawy, jak również znajomość podstawowych rozpraw dotyczących geopolityki, strategii i prowadzenia konfliktów zbrojnych. Autor umiejętnie korzysta z teorii w swojej argumentacji i ją z powodzeniem aplikuje do aktualnej – badanej w pracy - sytuacji strategicznej między mocarstwami. Korzysta również z wielu cytatów odnoszących się do innych prac naukowych i eksperckich, pokazując w ten sposób znajomość literatury fachowej. Pomimo tego praca jest w dalszym ciągu samodzielna, gdyż znajduje się w niej wiele własnych wniosków i interpretacji Autora, nie wspominając o własnej autorskiej konstrukcji naukowej rozprawy.

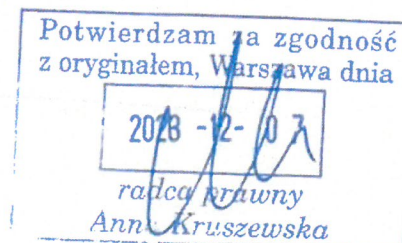
7. Zagadnienia terminologiczne zostały bardzo dobrze wyjaśnione w rozdziale I oraz specjalnie dołączonym do rozprawy glosariuszu pojęć. Wśród stosowanych w rozprawie pojęć kluczowa jest geopolityka i geostrategia. Autor uznaje to pierwsze pojęcie przede wszystkim jako dane geograficzne lub z zakresu geografii politycznej, niezależne od interpretacji polityków lub ekspertów, a tym samym nie powiązane z polityką. Natomiast geostrategia to interpretacja i polityka, która może być trafna lub błędna, w tym drugim przypadku niedostosowana do uwarunkowań geopolitycznych (str. 22-23). Takie definiowanie obu terminów jest rzecz jasna dyskusyjne, niemniej Autor stosuje je konsekwentnie. Dlatego też tak wiele uwagi w pracy poświęcił zbadaniu geostrategii USA i ChRL.

8. Ponadto rozdział I opisuje główne założenia teoretyczne. W największym stopniu Autor demonstruje w nim swoją ogólną wiedzę teoretyczną w dyscyplinie naukowej. Autor przedstawia w omawianym rozdziale w sposób fachowy i zrozumiały główne

założenia geopolityki, m.in. specyfikę rywalizacji między mocarstwami morskimi i lądowymi. Przedstawia także w sposób syntetyczny podstawowe twierdzenia geopolityki, które są istotne dla jego analizy przeprowadzonej w kolejnych rozdziałach. Uznaje m.in., że „nadrzędnym celem geostrategii jest kontrola obszarów, gdzie występują zasoby, z jednoczesną kontrolą łączących je szlaków komunikacyjnych” (str. 28). Ponadto, „podstawowe prawo geopolityki polega na tym, że gdy podmiot polityczny nie podejmuje próby kontroli zasobów i szlaków komunikacyjnych (...) to inne podmioty polityczne wypełniają powstałą próżnię” (str. 28). Kolejna ważna dewiza polega na tym, że kontrola zasobów i linii komunikacyjnych pozwala na akumulację bogactwa, co pozwala na zdobycie przewagi nad innymi mocarstwami (str. 28). Jest to ważna teza geoekonomiczna, a później Autor wielokrotnie odwołuje się do tej i innych twierdzeń geoekonomii. Kolejna zasada przyświecająca pracy to przekonanie, że jeśli państwo „nie dopasowuje geostrategii do uwarunkowań geopolitycznych, zaczyna wchodzić na drogę upadku i stopniowo traci wpływy na rzecz innych” (str. 28). Autor twierdzi również (str. 32), że obecna epoka globalizacji i rozwoju technologii w żadnym stopniu nie zmieniła tych fundamentalnych zasad i zależności, a nawet je wzmogła. Następnie wszystkie wspomniane zasady geopolityczne i geoekonomiczne są demonstrowane przez Autora w kolejnych rozdziałach rozprawy.

9. Ciekawa i ważna z metodologicznego punktu widzenia jest analiza zmian strategii obu rywalizujących mocarstw (z rozdziału II, VIII i IX). W przypadku USA jest to analiza scenariuszowa, a więc wyodrębniająca najważniejsze warianty strategiczne oraz logiczne konsekwencje ich zastosowania w praktyce. Autor dostrzega zasadniczo trzy scenariusze geostrategiczne. Pierwszy polega na stworzeniu duumwiratu, a więc kooperacyjnego zarządzania sprawami regionalnymi i niektórymi globalnymi przez USA i ChRL. Autor słusznie zwraca uwagę, że Pekin odrzuca ten scenariusz, gdyż jest on jednostronnie korzystny dla Waszyngtonu – utrzymuje obecność USA w Azji i na Zachodnim Pacyfiku, a równocześnie zabezpiecza podstawowe amerykańskie interesy i główne instytucje dotychczasowego prozachodniego porządku międzynarodowego. Pozwala więc na realizowanie celów Waszyngtonu przy przerzuceniu części kosztów na Pekin.

Drugi scenariusz oznacza *pivot* azjatycki, a więc skoncentrowanie sił na azjatyckim teatrze geopolitycznym w celu równoważenia rosnącej potęgi Chin i blokowania ich ambicji geostrategicznych. Jednocześnie omawiany wariant zakłada wycofanie sił z regionów mniej istotnych strategicznie, m.in. Europy lub Bliskiego Wschodu. Jak pokazał czas - właśnie ten scenariusz był realizowany przez Waszyngton, choć z pewnymi korektami. Sytuacja geopolityczna uniemożliwiła bowiem (póki co) Amerykanom wycofanie się zarówno z Europy, jak i z Bliskiego Wschodu. Ponadto, w interesie USA pozostaje w dalszym ciągu kontrolowanie głównych morskich arterii komunikacyjnych w skali globalnej, także poza Zachodnim Pacyfikiem.

Trzeci wariant strategiczny zakłada stopniowe wycofywanie się z Azji – głównie z uwagi na kurczące się zasoby finansowe i wojskowe. Uważam, że do tego scenariusza należy zaliczyć model „koncertu mocarstw z dominującym amerykańskim balansowaniem” (str. 359). Jednak taki scenariusz oznaczałby faktycznie porzucenie kontroli nad kluczowymi liniami komunikacyjnymi, opuszczenie sojuszników, co miałyby dalekosiężne konsekwencje dla dotychczasowego ładu międzynarodowego – nie tylko zresztą w Euroazji.

Autor słusznie założył, że głównym pytaniem strategicznym jest to, czy USA będą dążyć do podtrzymania swojego prymatu w skali regionalnej i globalnej, czy z niego zrezygnują. Innymi słowy czy odejdą od głównego celu poprzedniej wielkiej strategii USA (str. 353-354). W nawiązaniu do teorii geopolitycznych i realistycznych w stosunkach międzynarodowych można było założyć, że prawdopodobnie Amerykanie nie będą chcieli z tego prymatu zrezygnować dobrowolnie. Właśnie dlatego jak się później okazało realizowali scenariusz drugi, czyli *pivotu* azjatyckiego.

Przedstawione w rozdziale IX scenariusze strategiczne stojące przed USA – trudno było jednoznacznie prognozować w czasie pisania doktoratu, co wynikało z dynamiki sytuacji i braku dostępu do utajnionych dokumentów rządowych. Autor odwołał się wprawdzie w omawianym rozdziale do teorii geopolitycznych oraz realistycznych, niemniej nie ułatwiło mu to tej prognozy. Na przykład na stronie 367 wyraźnie wskazuje, że Amerykanie pozostawiają „wciąż dużo przestrzeni dla prymatu i będącego jego wyrazem interwencjonizmu”. W tym samym rozdziale zauważa, że

Potwierdzam za zgodność
z oryginałem. Warszawa dnia

2023-12-07

radca prawny
Anna Kruszevska

„możliwość utrzymania w mocy dotychczasowej wielkiej strategii prymatu staje się wątpliwa” (str. 353).

10. Równie ciekawa i pogłębiona merytorycznie jest analiza strategii chińskiej (rozdziały VIII i IX). Zgodnie z przyjętymi założeniami teoretycznymi Autor zwraca uwagę cele tej geostrategii. Po pierwsze zajęcie centralnej pozycji w regionie, ale również w skali globalnej (str. 325, 384). To pokazuje, że chińskie „apetyty” nie ograniczają się do „własnego podwórka” lecz rekonfiguracji ładu światowego. Innymi słowy wypchnięcie USA z Zachodniego Pacyfiku, Oceanu Indyjskiego – jest tylko pierwszym, ale nie ostatnim celem Pekinu.

Dochodzenie do tych celów ma się odbywać poprzez szereg instrumentów geoeconomicznych, w tym przez asymetrycznie korzystne na rzecz Chin relacje z partnerami handlowymi, związanie sojuszników amerykańskich poprzez coraz większą zależność gospodarczą od Pekinu przy jednoczesnym utrudnianiu Amerykanom możliwości sojuszniczej pomocy wojskowej na wypadek konfliktu, a także przez odtworzenie trybutarnego systemu geoeconomicznego w regionie. Innym celem operacyjnym jest budowanie dwóch szlaków (lądowego i morskiego), co ma umożliwić kontrolowanie linii handlowych i przepływu surowców. Jak słusznie zauważono w rozprawie – ambicją Chin jest wejście w rolę mocarstwa morskiego, a nie tylko lądowego (m.in. na str. 323, 529). Jednocześnie zamierzają one wykorzystywać „amerykańską globalizację” do chińskich celów, w tym wzmacniając własną pozycję w dotychczasowych międzynarodowych instytucjach gospodarczych (tzw. z Bretton Woods) przy stopniowym budowaniu alternatywnych instytucji zdominowanych przez Chiny.

Podsumowaniem tej strategii geoeconomicznej może być następujące zdanie rozprawy: „Chiny wciąż poszukują współpracy z Amerykanami, gdzie tylko jest to możliwe, ale tylko, gdy taka współpraca nie jest uciążliwa i niesie im korzyści oraz gdy nie ogranicza chińskich geopolitycznych ambicji, czyli dążenia do stopniowego i systematycznego wypychania Stanów Zjednoczonych z regionu w celu pozbawienia Ameryki prymatu” (str. 394).

11. Ocena rozprawy Jacka Bartosiaka dowodzi bardzo wysokich umiejętności analitycznych, w tym w odniesieniu do zastosowania koncepcji teoretycznych i

założeń badawczych. Praca ma pewne mankamenty metodologiczne, zwłaszcza na etapie formułowania hipotez i pytań badawczych i doprecyzowania zastosowanej metodologii. Jednak te wszystkie elementy metodologii naukowej znajdują się w pracy i były stosowane w trakcie wywodu. Autor odwołuje się do bogatej literatury, a jednocześnie samodzielnie prowadzi interpretację przywołanego materiału źródłowego i prac innych naukowców, a co najważniejsze - samodzielnie formułuje wnioski, w tym również w odniesieniu do aspektów teoretycznych. Na tej podstawie uważam, że Autor rozprawy posiada umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Listopad 2023 roku

